

रावळ्यांना म्हणाले,

“हा प्रश्न चर्चेनं सुटू शकेल, असं मला वाटतं. आपण त्यांना बसा म्हणलेलं बरं राहिल.”

हिंमतराव रावळे वैतागल्यावानी म्हणाले,
“बसा.”

सुखदेव व मल्हारी त्यांच्या समोरच्या खुर्च्यावर बसले. इतका वेळ हिंमतराव रावळ्यांच्या मनात दबलेला राग एकदम उसळून आला. ते खाऊ की गिळू अशा नजरेनं सुखदेवाकडं बघत म्हणाले,

“तुम्ही असं वागणार हे मला अगोदरच माहीत असतं, तर आबाराव शेळकेकडच्या तुमच्या गुरा-ढोरांची मुक्तता मी केली नसती ?”

हे प्रकरण कदाचित जाखडेसाहेबांना माहीत नसावं. त्यांनी विचारलं,

“या प्रकरणाशी आबाराव शेळक्यांचा काय संबंध ?”

तहसील कार्यालयासमोर उभे करण्यात आलेले बैल केवळ चारा-पाण्यावर आबाराव शेळक्यांच्या शेतात कसे राबत होते, रोजगार हमीच्या कामावर जाण्यापेक्षा आबाराव शेळक्यांकडे रोजंदारीवर कामाला जाणं या शेतकऱ्यांनी कसं पसंत केलं होतं, आपल्या मालकीची जमीन नापीक ठेवण्यापेक्षा आबाराव शेळक्याला एका वर्षाच्या बोलीवर कसायला कशी दिली होती आणि अशा रीतीनं पानगावचे हे शेतकरी स्वतःच्याच शेतावर वेठबिगारी म्हणून कसे राबत होते, हे रावळेसाहेबांनी त्यांना थोडक्यात सांगितलं व अखेरीस ते म्हणाले,

“उपकाराची फेड हे अशी अपकारानं करतील असं मला वाटलं नव्हतं.”

सुखदेव तडकाफडकी म्हणाला,

“आबाराव शेळक्यांकडील आमच्या बैल-ढोरांची मुक्तता करून तुम्ही आमच्यावर उपकार केले नाहीत साहेब ... तुम्ही, तुमचं कर्तव्य केलंय.”

आता हा वाद वाढविण्यात अर्थ नाही, हे लक्षात घेऊन नामदेवराव जाखडे म्हणाले,

“तुमची नेमकी मागणी काय आहे?”

“बैलाच्या शिंगांत अडकविलेल्या पाट्या आपण वाचल्या असतीलच. त्यांच्या चारा-पाण्याची सोय व्हावी, एवढंच आमचं म्हणणं आहे.”

‘तुमच्या बैलांच्या चारा-पाण्याची आम्ही जी सोय करू, तशीच सोय आम्हाला तालुक्याच्या इतर शेतकऱ्यांच्या बैलांचीही करावी लागेल की नाही ?’

“तालुक्याच्या इतर शेतकऱ्यांच्या बैलांच्या चारा-पाण्याची सोय करण्यास आमची मुळीच हरकत नाही. उलट आमच्याबरोबर त्यांच्याही बैलाच्या चारा-पाण्याची सोय झाली, तर आम्हाला आनंदच वाटेल.”

हिंमतराव रावळे म्हणाले,

“एवढ्या रकमेची तरतूद आमच्याकडं नाही. त्यासाठी आम्हाला वरिष्ठाना लिहायला हवं.”

“ते काय करायचं ते तुम्ही बघा. आमच्या बैलांच्या चारा-पाण्याची सोय झाल्याशिवाय ते बैल तुमच्या ऑफिसच्या दारातून हलणार नाहीत, एवढंच मी तुम्हाला सांगतो.”

नामदेवराव जाखडे जरबेच्या आवाजात सुखदेवला म्हणाले,

“असं काही तुम्ही धमकावू नका. आम्ही मनात आणलं, तर तुम्हाला आणि तुमच्या बैलांना अटक करू शकतो अथवा इथनं पिटाळू शकतो.”

“त्याची आम्हाला जाणीव आहे. ती जाणीव ठेवून आम्ही आमचे बैल तहसील ऑफिससमोर आणून उभे केले.”

सुखदेवची आणि त्याच्या सोबतच्या इतर शेतकऱ्यांची वेगळ्या प्रकारानं समजूत घालावी म्हणून हिंमतराव रावळे म्हणाले,

“तुम्ही आपल्या साखर कारखान्याच्या चेअरमनला का भेटत नाही ? इतर साखर कारखाने आपल्या परिसरातल्या बैल-ढोरांसाठी जसे कॅटल कॅंप सुरू करीत आहेत, तसे कॅटल कॅंप सुरू करण्यासाठी त्यांना सांगत का नाही ?’

सुखदेव म्हणाला,

“महाराष्ट्रातल्या साखर कारखान्यांनी सध्या जे कॅटल कॅंप सुरू केले आहेत, त्याची रचना आणि पद्धती आम्हाला मान्य नाही.”

संपतराव बावणे एवढा वेळ नुसतंच ऐकत हाते. सुखदेव असं बोलला, तेव्हा ते एकदम सजग झाले. त्यांनी सुखदेवला विचारलं.

“का ?”

“या कॅटल कॅंपमध्ये आज नेऊन सोडलेले बैल-ढोरं पावसाळा सुरू झाल्यानंतर शेतकऱ्यांच्या शेतात वापस येतात. भाकड गुरांच्या बाबतीत हे ठीक आहे; पण शेतीच्या कामाच्या बैलांबाबत असं करून कसं चालेल ?....

शेतकऱ्यांच्या शेतीकामाचा बैल त्यांच्या शेतीपासून अलग करून कसं भागेल? कॅटल(जनावरे)कॅम्पमधील बैल सकाळी शेतकऱ्यांच्या शेतात कामाला गेला पाहिजे आणि संध्याकाळी परत कॅटल कॅंपमध्ये आला पाहिजे.’

कॅटल कॅंपची सुखदेवाची ही कल्पना संपतराव बावण्यांना अतिशय पसंत पडली. असा विचार करणारे तरुण शेतकऱ्यांपासून पुढे येत असल्याचा त्यांना फार आनंद झाला. त्यांनी सुखदेवला विचारलं,

“असा कॅटल कॅंप आम्ही तुमच्या गावापुरता तुम्हाला चालवायला दिला, तर तो चालविण्याची तुमची तयारी आहे का ?”

“मी माझ्या सोबतच्या शेतकऱ्यांचा विचार घेऊन सांगितलं, तर चालेल का ?” सुखदेवानं विचारलं.
“चालेल.”

सुखदेवनं मल्हारीला खुणावलं. ते दोघंही तहसील ऑफिसच्या बाहेर गेले. हिंमतराव रावळ्यांनी बावण्यांना विचारलं,

“बावणेसाहेब, तुम्ही खरंच त्या गावात कॅटल कॅंप सुरू करणार ?”

“कॅटल कॅंप मी सुरू करणार नाही. कॅटल कॅंप पानगावचे शेतकरी सुरू करतील. मी केवळ त्या कॅटल कॅंपसाठी लागणाऱ्या चारा-पाण्याची तरतूद करून देणार.”